

ZO'RAVONLIK VA IJTIMOYIY HIMOYA PSIXOLOGNING O'RNI VA IMKONIYATLARI

Tursunova Nodira Abdusamatovna

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi
Toshkent shahar Yangiheyot tumani. "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi psixologi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17018828>

Annotatsiya. Mazkur maqolada zo'ravonlikning ijtimoiy-psixologik ildizlari, uning turlari va oqibatlari tahlil qilinadi. Ijtimoiy himoya tizimining zamonaviy imkoniyatlari, shuningdek, psixologning zo'ravonlik qurbonlari bilan ishlashdagi vazifalari va imkoniyatlari yoritiladi. Maqolada xalqaro tajribalar bilan bir qatorda O'zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan islohotlar ham tahlil etilgan. Psixologik yordamning amaliy texnologiyalari (diagnostika, maslahat, rehabilitatsiya, profilaktika) asoslangan holda ko'rib chiqilib, ijtimoiy himoya tizimida psixologlarning tutgan o'rni keng yoritiladi.

Kalit so'zlar: Zo'ravonlik, ijtimoiy himoya, psixologik yordam, rehabilitatsiya, profilaktika, diagnostika.

Аннотация. В данной статье анализируются социально-психологические корни насилия, его виды и последствия. Освещаются современные возможности системы социальной защиты, а также роль и возможности психолога в работе с жертвами насилия. В статье рассматривается международный опыт и проводимые реформы в условиях Узбекистана. Особое внимание уделено практическим технологиям психологической помощи (диагностика, консультирование, реабилитация, профилактика) и роли психологов в системе социальной защиты.

Ключевые слова: Насилие, социальная защита, психологическая помощь, реабилитация, профилактика, диагностика.

Ishning dolzarbligi: Bugungi globallashuv va ijtimoiy o'zgarishlar davrida zo'ravonlik masalasi nafaqat alohida oilaviy yoki shaxsiy muammo sifatida, balki butun jamiyat barqarorligi, ijtimoiy taraqqiyot va milliy xavfsizlik masalasi sifatida ham dolzarblik kasb etmoqda. BMTning 2023-yildagi ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha ayollarning 30 foizdan ortig'i hayoti davomida kamida bir marta turli shakldagi zo'ravonlikka duch keladi. UNICEF hisobotlarida esa zo'ravonlikka uchragan bolalarning psixologik travmalari ularning keyingi hayoti, ta'lim jarayoni va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani qayd etilgan.

O'zbekistonda so'nggi yillarda gender tenglikni ta'minlash, oilada sog'lom muhit yaratish, bolalarni himoya qilishga oid qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Xususan, "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonun (2019-yil), "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar zo'ravonlikka qarshi kurashishda huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, bu jarayonda psixologlarning o'rni tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki faqat huquqiy yoki ijtimoiy choralar emas, balki psixologik yordam ham zo'ravonlik qurbonlarining hayotga qayta moslashuviga hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Ishning maqsadi: Zo'ravonlik va ijtimoiy himoya psixologning o'rni va imkoniyatlarini o'rganish.

Tadqiqotning vazifalar: Zo'ravonlik va ijtimoiy himoyada Psixologning vazifasi.

Zo'ravonlik va uning turlari;

Zo'ravonlikning salbiy oqibatlari;

Tadqiqot natijalari: 1. Zoʻravonlik tushunchasi va turlari

Zoʻravonlik – bu shaxsning boshqa shaxsga nisbatan jismoniy, ruhiy, jinsiy yoki iqtisodiy zarar yetkazuvchi, majburlash va tazyiqqa asoslangan xatti-harakatlar majmuidir.

Ilmiy adabiyotlarda zoʻravonlik quyidagi turlarga boʻlinadi:

Jismoniy zoʻravonlik – kaltaklash, tan jarohati yetkazish, majburlash;

Ruhiy zoʻravonlik – haqoratlash, tahqirlash, doimiy nazorat va qoʻrqitish;

Jinsiy zoʻravonlik – majburiy jinsiy aloqaga jalb qilish, jinsiy erkinlikka tajovuz;

Iqtisodiy zoʻravonlik – moliyaviy mustaqillikni cheklash, moddiy resurslardan mahrum qilish

Bu toifalarning har biri qurbonning ruhiy dunyosida chuqur iz qoldiradi, ijtimoiy faoliyatini susaytiradi va jamiyatda moslashuvini qiyinlashtiradi.

2. Zoʻravonlikning ijtimoiy va psixologik oqibatlari

Zoʻravonlikning oqibatlari ikki darajada namoyon boʻladi:

Ijtimoiy oqibatlar – oilaviy ajrimlar, jinoyatchilikning oshishi, bolalarning tarbiyasida muammolar, jamiyatdagi beqarorlik.

Psixologik oqibatlar – depressiya, posttravmatik stress buzilishi (PTSB), oʻz-oʻziga ishonchsizlik, ijtimoiy fobiyalar, agressiya yoki passivlikning kuchayishi.

Psixologlar taʼkidlaganidek, zoʻravonlik qurbonlari koʻpincha “travmatik aylana”dan chiqolmaydi: qoʻrquv, umidsizlik va oʻzini ayblash hissi ularning normal hayotga qaytishini qiyinlashtiradi.

3. Ijtimoiy himoya tizimi va huquqiy asoslar

Oʻzbekistonda ijtimoiy himoya tizimi davlat siyosatining muhim yoʻnalishlaridan biridir.

Zoʻravonlik qurbonlari uchun “Xavfsizlik orderi” instituti, vaqtinchalik boshpana markazlari, rehabilitatsiya xizmatlari yoʻlga qoʻyilgan.

Xalqaro miqyosda esa BMTning “Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini tugatish toʻgʻrisida”gi Konvensiyasi (CEDAW), “Bola huquqlari toʻgʻrisida”gi Konvensiya, Yevropa Kengashining Istanbul konvensiyasi zoʻravonlikka qarshi kurashda muhim huquqiy asos boʻlib xizmat qilmoqda.

4. Psixologning oʻrni va imkoniyatlar

Psixolog zoʻravonlik qurbonlari bilan ishlashda quyidagi vazifalarni bajaradi:

Diagnostika – qurbonning ruhiy holatini aniqlash, travma darajasini baholash;

Maslahat berish – shaxsning oʻzini tiklashiga yordam berish, qoʻllab-quvvatlash;

Reabilitatsiya – uzoq muddatli psixoterapiya orqali ruhiy muvozanatni tiklash;

Profilaktika – oilalarda sogʻlom munosabatlarni shakllantirish, jamiyatda zoʻravonlikka toqat qilmaslikni targʻib qilish.

5. Psixologik yordamning zamonaviy texnologiyalari

Bugungi kunda zoʻravonlik qurbonlariga yordam berishda quyidagi psixoterapevtik yondashuvlar samarali hisoblanadi:

Kognitiv-behavioral terapiya (KBT) – salbiy fikrlarni qayta shakllantirish;

Art-terapiya – ijodiy faoliyat orqali stressni kamaytirish;

Oilaviy maslahat – oila aʼzolari bilan ishlash orqali muammoni bartaraf etish;

Guruhiy terapiya – qurbonlarning bir-birini qoʻllab-quvvatlashi.

6. Xalqaro tajriba va Oʻzbekiston sharoiti

AQSh, Kanada va Skandinaviya davlatlarida zo‘ravonlik qurbonlari uchun maxsus “krizis markazlari” keng tarqalgan bo‘lib, u yerda psixolog, ijtimoiy xodim va huquqshunoslar birgalikda faoliyat yuritadi. O‘zbekistonda ham bu tajriba bosqichma-bosqich joriy qilinmoqda.

Ammo mavjud muammolar – yetarli mutaxassislar sonining kamligi, jamiyatda zo‘ravonlikka bag‘rikenglikning hanuz mavjudligi – psixologlarning faoliyatini murakkablashtiradi.

Xulosa: Zo‘ravonlik – bu nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy muammo bo‘lib, uni bartaraf etishda davlat siyosati, huquqiy mexanizmlar va psixologik yordamning o‘zaro uyg‘unligi talab etiladi. Psixologlarning zo‘ravonlik qurbonlari bilan ishlashdagi imkoniyatlari keng bo‘lib, ular diagnostika, maslahat, reabilitatsiya va profilaktika orqali jamiyatda sog‘lom psixologik muhitni shakllantirishga katta hissa qo‘shadi. Xalqaro tajribalarni O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish va mutaxassislar tayyorlashni yanada kuchaytirish zo‘ravonlikka qarshi kurashda dolzarb vazifalardan biridir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. BMT. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). New York, 1979.
2. BMT. Convention on the Rights of the Child. New York, 1989.
3. Council of Europe. Istanbul Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 2011
4. Krug E.G., Dahlberg L.L., Mercy J.A., Zwi A.B., Lozano R. World report on violence and health. WHO, 2002.
5. Herman J.L. Trauma and Recovery. New York: Basic Books, 1992.
6. Walker L. The Battered Woman Syndrome. Springer Publishing, 2017.
7. O‘zbekiston Respublikasi “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun, 2019.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, 2008.
9. Kamilova X. “Oila psixologiyasi va ijtimoiy himoya tizimi” – Toshkent: TDPU, 2021
10. Sharipova N. “Zo‘ravonlik qurbonlariga psixologik yordam ko‘rsatishning o‘ziga xos jihatlari” // Psixologiya va ijtimoiy himoya jurnali, №4, 2022.
11. WHO. Violence against women prevalence estimates, 2018. Geneva, 2021.
12. UNICEF. Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children. New York, 2014.